https://fa.wikimarefat.ir/view/%D9%85%D8%B1%D8%AC%D8%B9%DB%8C%D8%AA_%D8%B9%D9%82%D9%84

مرجعیت عقل

اینفوگرافی مرجعیت عقل در اندیشه اسلامی

مرجعیت عقل، بدین معنا که عقل از راه‌های اصلی و معتبر معرفت در منظومه اندیشۀ اسلامی است، اشاره به جایگاه محوری قوۀ عقلانی در شناخت هستی و تدوین نظام‌های ارزشی، حقوقی و سیاسی است. بررسی مسائل اعتقادی و بنیادین مانند خداشناسی، با روش عقلی و استدلالی همراه است که توجیهی متقن و بنیادین برای این معارف فراهم می‌آورد.

ارزش و اعتبار معرفت‌های عقلی، مشروط به یقین‌آوری است که جز با تکیه بر بدیهیات به دست نمی‌آید. عقل، از جمله در اثبات واجب‌الوجود، اثبات کمال مطلق و توحید ذاتی، و اثبات حقانیت دین کاربرد دارد، و نیز ابزاری برای تشخیص راه سعادت، معیار ارزش‌های اخلاقی، و منبع استخراج قوانین و نقد مشروعیت نظام‌های سیاسی اومانیستی است.

عقل در معرفت‌شناسی

عقل به‌عنوان راهی مستقل، انسان را قادر می‌سازد تا بدون استفاده از ابزارهای دیگر، به ادراکاتی دست یابد.[۱] این توانایی عقل برای دستیابی به شناخت، در دو حوزۀ تصورات و تصدیقات فعال است:

کارکردهای قوۀ عقل

فعالیت‌های ادراکی عقل محدود به یک سطح نیست، بلکه شامل دریافت مفاهیم کلی و استدلال برای تصدیقات می‌شود:[۲]

- **تصورات (معقولات کلی)**: عقل مفاهیم کلی را درک می‌کند، مانند مفهوم «قرمزی»، که این مفاهیم پس از درک تصورات جزئی (حاصل از علوم حضوری) و با تجرید برخی خصوصیات از آنها به دست می‌آید.[۳]
- **تصدیقات (استدلال)**: وظیفۀ عقل در اینجا درک و دریافت بدیهیات، یا اصول اولیه است و سپس با استفاده از استدلال، تصدیقات نظری را که بدیهی نیستند، اثبات می‌کند.[۴]

ارزش معرفتی تعقل

معرفت‌های عقلی تنها در صورتی ارزش کامل دارند که به یقین منجر شوند، و این یقین جز با تکیه بر بدیهیات (علوم خودآشکار) حاصل نمی‌گردد.[۵] بر این اساس، معرفت‌های عقلی عبارتند از:

- **اولیات (بدیهیات اولیه)**: تصدیقاتی هستند که بیانگر رابطه میان مفاهیم ذهنی هستند، مانند این حکم که «کل از جزء خود بزرگ‌تر است»، و هیچ نیازی به مفاهیم دیگر ندارند؛ بلکه مستقیماً بر اساس علم حضوری به روابط میان مفاهیم ذهنی درک می‌شوند و دارای اعتبار کامل هستند.[۶]
- **وجدانیات**: تصدیقات بدیهی، و بیانگر رابطه میان مفاهیم ذهنی با نوعی علم حضوری (آگاهی مستقیم به یک واقعیت) در خود درک‌کننده هستند؛ مانند اینکه شخص تصدیق می‌کند که «من شاد هستم» یا «من در حال تفکر هستم».[۷]

عقل در خداشناسی و هستی‌شناسی

بنیادی‌ترین مسائل اندیشۀ اسلامی، یعنی مباحث اعتقادی و هستی‌شناسی، بر روش‌های عقلی استوارند.[۸]

اثبات وجود و اوصاف الهی

- **اثبات واجب‌الوجود**: عقل با اتکا به بدیهیات خود، مانند اصل علیّت (هر معلولی علتی دارد) و امتناع تسلسل و دور (ناممکن بودن زنجیره‌ای نامتناهی از علت و معلول طولی)، به وجود موجودی می‌رسد که وجودش برای ذاتش ضروری است (واجب بالذات).[۹]
- **اثبات کمال مطلق و توحید ذاتی**: عقل با اثبات اینکه خداوند کامل مطلق است و هیچ نقصی در وجود او راه ندارد،[۱۰] به این نتیجه می‌رسد که خداوند باید یگانه باشد؛ زیرا اگر واجب‌الوجود دیگری وجود داشت، هیچ‌یک واجد کمال نبود و هر کدام ناقص می‌شدند.[۱۱]
- **اثبات حقانیت دین**: عقل در اثبات اصول دین، مانند حقانیت دین اسلام، عصمت پیامبران و ائمه، و اثبات معاد و نبوت، نقشی تعیین‌کننده و ضروری دارد.[۱۲]

عقل در انسان‌شناسی و اخلاق

عقل در نهاد انسان وظیفهٔ رهبری درونی را بر عهده دارد تا او را به سوی سعادت و کمال نهایی هدایت کند.[۱۳]

تشخیص راه سعادت

- **کشف کمال**: عقل می‌تواند با توجه به ویژگی‌های هستی‌شناختی خود انسان، راه دستیابی او به کمال حقیقی را به‌صورت مستقل کشف کند.[۱۴]
- **تشخیص مطلوب ذاتی**: انسان دارای میل به حقیقت است، یعنی گرایش به کشف واقعیات، آنگونه که هستند، و عقل ابزار تحقق این میل برای رسیدن به کمال است.[۱۵]

عقل به‌عنوان معیار ارزش اخلاقی

- **نقش در اخلاق واقع‌گرا**: در مکتب اخلاقی واقع‌گرای اسلامی، مانند مکتب هماهنگی عقلی، عقل به‌عنوان ابزار شناخت، مطلوبیت ذاتی ارزش‌های اخلاقی را شناسایی می‌کند. مطلوب ذاتی امری است که انسان را به کمال نهایی برساند.[۱۶]
- **حل تزاحم**: در مسیر اخلاقی، زمانی که مطلوب‌های متعدد، مانند کمالات مختلف یا اهداف نسبی، با یکدیگر درگیر می‌شوند، عقل کمک می‌کند تا فاعل با اختیارات خود، گزینشی معقول انجام دهد که او را به کمال مطلق نزدیک کند.[۱۷]

عقل در حقوق و سیاست

عقل در حوزهٔ اجتماع به‌عنوان منبعی برای قوانین و توجیهی برای حاکمیت عمل می‌کند و هدف غایی آن، تنظیم امور برای رسیدن به سعادت حقیقی است.[۱۸]

عقل به‌عنوان منبع قوانین

- **منابع فقه**: عقل یکی از منابع اصلی در استنباط احکام فقهی و حقوقی اسلامی است که در کنار قرآن و سنت قرار می‌گیرد.[۱۹]
- **حجت باطنی**: در متون دینی، عقل به‌عنوان حجت پنهان و باطنی خداوند بر انسان‌ها شناخته می‌شود و در کنار پیامبران و امامان که حجت آشکار هستند، قرار داده شده است.[۲۰]

عقل و مشروعیت سیاسی

- **اثبات ضرورت حکومت**: ادلهٔ عقلی مانند اصل تنزل تدریجی (الزامی بودن هدایت الهی برای انسان‌ها تا پایین‌ترین مراتب اجتماعی) ضرورت تشکیل حکومت اسلامی را اثبات می‌کند.[۲۱]
- **نقد مشروعیت‌های اومانیستی**: عقل در ارزیابی نظریات مبتنی بر رأی اکثریت (دموکراسی مطلق)، نشان می‌دهد که این نظریات بر پایهٔ اومانیسم بنا شده‌اند و نمی‌توانند سعادت حقیقی و کمال نهایی انسان را تضمین کنند.[۲۲] همچنین، ادعای احراز رضایت دائمی مردم در آنها دچار تسلسل و عدم امکان است.[۲۳]

مقالات مرتبط

معرفت‌شناسی عقل

پانویس

1. ↑ انسان‌شناسی، ص۱۰۷؛ معرفت‌شناسی، ص۱۰۱، ۱۰۳
2. ↑ معرفت‌شناسی، ص۱۰۳
3. ↑ معرفت‌شناسی، ص۱۰۲-۱۰۳، ۱۰۵
4. ↑ معرفت‌شناسی، ص۱۰۳
5. ↑ معرفت‌شناسی، ص۱۴۶، ۱۰۳-۱۰۴
6. ↑ معرفت‌شناسی، ص۳۹-۴۰، ۷۷، ۸۷، ۱۰۵
7. ↑ معرفت‌شناسی، ص۳۵، ۴۰، ۷۷، ۱۰۵
8. ↑ خداشناسی، مقدمه، ص۲۶۶، ۲۷۰
9. ↑ خداشناسی، ص۵۳، ۲۷۲، ۲۸۷
10. ↑ خداشناسی، ص۵۷-۵۸
11. ↑ خداشناسی، ص۵۷-۵۹، ۶۴
12. ↑ معرفت‌شناسی، ص۱۹۷-۱۹۸
13. ↑ انسان‌شناسی، ص۶۱، ۶۳
14. ↑ انسان‌شناسی، ص۱۲۳-۱۲۴
15. ↑ انسان‌شناسی، ص۶۱
16. ↑ فلسفه اخلاق، ص۹۵-۹۶، ۱۱۳-۱۱۴
17. ↑ فلسفه اخلاق، ص۹۴-۹۵
18. ↑ فلسفه سیاست، ص۴۳-۴۴
19. ↑ فلسفه حقوق، ص۹۵، ۹۷
20. ↑ فلسفه حقوق، ص۹۷
21. ↑ فلسفه سیاست، ص۱۰۰-۱۰۱
22. ↑ فلسفه سیاست، ص۵۵
23. ↑ فلسفه سیاست، ص۵۷

منابع

- مصباح، مجتبی و محمدی، عبدالله، مبانی اندیشه اسلامی-۱: معرفت‌شناسی، قم، انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ هجدهم، ویراست دوم، ۱۴۰۲ش
- مصباح، مجتبی و عبودیت، عبدالرسول، مبانی اندیشه اسلامی-۲: خداشناسی، قم، انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ چهاردهم، ویراست دوم، ۱۴۰۱ش.
- الهی‌راد، صفدر، مبانی اندیشه اسلامی-۳: انسان‌شناسی، قم، انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ دوازدهم، ویراست سوم، ۱۴۰۱ش.
- مصباح، مجتبی، مبانی اندیشه اسلامی-۴: فلسفه اخلاق، قم، انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ هشتم، ویراست دوم، ۱۳۹۹ش.
- دانش‌پژوه، مصطفی و عابدینی، جواد، مبانی اندیشه اسلامی-۵: فلسفه حقوق، قم، انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ هشتم، ویراست دوم، ۱۳۹۹ش.

- شبان‌نیا، قاسم، مبانی اندیشه اسلامی-۶: فلسفه سیاست، قم، انتشارات مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ یازدهم، ویراست دوم، ۱۴۰۱ش.

- ن
- ب
- و

منطق فلسفی

تفکر انتقادی و منطق مادی

- تحلیل فلسفی
- ابهام
- برهان (منطق)
- باور
- سوگیری
- باورپذیری
- گواه
- تبیین
- Explanatory power
- وجود مسلم
- مغالطه
- استعلام
- عقیده
- تیغ اوکام
- پیش‌فرض
- پروپاگاندا
- مکتب تدبیر و احتیاط
- عقلانیت
- Relevance
- بلاغت
- Rigor
- Vagueness
- برساخت‌گرایی (ریاضیات)
- Dialetheism
- Fictionalism
- Finitism
- Formalism
- شهودگرایی ریاضی
- Logical atomism
- منطق‌گرایی
- نام‌گرایی
- Platonic realism
- عمل‌گرایی
- واقع‌گرایی فلسفی

استدلال استنتاجی